

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ

Аспекти вивчення актуального членування речення. Порядок слів

За комунікативного підходу речення аналізується з урахуванням ситуативних завдань. Так, речення *Оксана заспівала* характеризується власною формальною будовою: поєднання форми наз. в. іменника та відмінюваної форми дієслова, кожна з яких має потенційну здатність до поширення (пор.: *Наша Оксана весело заспівала свою улюблену пісню*). Для з'ясування граматичної будови речення достатньо його самого.

За врахування специфіки ситуації речення набуває комунікативного виміру. Речення *Наша Оксана весело заспівала свою улюблену пісню* може вживатися в кількох типових ситуаціях, які найлегше описати за допомогою типових питань:

1. *Що зробила Оксана?*
2. *Хто заспівав?*
3. *Що трапилося?*
4. *Як заспівала?*

Даючи відповідь на кожне з них, речення відповідно пристосовується, модифікується в інтонаційному та смислово-мунікативному плані до своєї мети, до свого комунікативного завдання.

У відповіді на перше питання порядок слів у реченні буде прямим, звичайним;

у відповіді на друге – видозмінить свою будову: спочатку стоятиме відмінювана форма дієслова, потім іменник у наз. в. (*Заспівала весело свою улюблену пісню наша Оксана*);

у відповіді на третє – прямим, а

у відповіді на четверте – подібним до структури у відповіді на друге питання, але на першому місці буде кваліфікатор *весело* (*Весело заспівала свою улюблену пісню наша Оксана*).

Фразовий наголос знаходитиметься на останній словоформі (за звичайного темпу мовлення).

Для комунікативної будови речення властива відносна незалежність від формально-граматичної. Вона визначається ситуативними завданнями, що постають у комунікації та щодо яких речення зорганізовує порядок слів. Тому те саме речення, що має ту саму формальну будову, напр., *Оксана заспівала*, у вживанні в різних ситуаціях створює кілька комунікативних одиниць, що відрізняються актуальною інформацією. Водночас **актуальне членування** зумовлює видозміну граматичної будови речення: порядок слів і фразовий наголос.

Речення, що розглядається в динамічному аспекті щодо його комунікативної функції, називається **висловленням**. Основною одиницею комунікативного аспекту є **комунікатема**. Її виявами виступають **тема, рема** та ін.

У реченні спочатку розрізняли:

- 1) **основу повідомлення** – те, що є відомим у певній ситуації;
- 2) **ядро повідомлення** – те, що повідомляється про основу повідомлення, а згодом основу стали кваліфікувати як **тему**, а **ядро** – як **рему**.

Тема характеризується такими ознаками:

- 1) є вихідним пунктом висловлення;
- 2) є актуально менш значуща, ніж рема;
- 3) є частиною речення, яка, зазвичай, відома і зумовлена попереднім контекстом.

Для **реми** притаманні такі диференційні ознаки:

- 1) містить те, що повідомляється про тему;
- 2) актуально значущіша, ніж тема;
- 3) є носієм основного змісту повідомлення, комунікативним центром висловлення;
- 4) виступає носієм “нового”.

Здебільшого в реченні **тема** передую **ремі**: *Осінній ліс / був легкий і прозорий від жовтого листя* (Є. Гуцало). *Сичі / в гаю перекликалились, та ясен / раз у раз скрипів* (Т. Шевченко).

За реалізації певних комунікативних завдань **рема** передую **темі** (необхідність наголо-ситу інформацію): *Над Києвом / золотий гомін, І голуби і сонце!* (П. Тичина). *Жену від себе голоси поля / і тоді на мене, як дощ, спадають небесні* (М. Коцюбинський).

УВАГА! Висловлення не може бути без реми, яка становить його **комунікативний центр**. Наявність теми в ньому – не обов’язкова, тому вона може бути й не вираженою, якщо відома з контексту, пор.: *Цвітуть соняшники / Озвучені бджолами, чомусь схожі для мене на круглі кобзи* (Є. Гуцало).

Можливі також висловлення з нульовою темою, весь склад яких утворює одну **рему**. Вони повідомляють про подію, не виділяючи вихідного пункту повідомлення. Такі висловлення називають **нерозчленованими**: *Гуляє вітер, літає сніг. Ідуть люди* (О. Гончар). *Навкруги ні душі. Тихо й безлюдно* (М. Коцюбинський).

Засоби вираження актуального членування речення

Основний засіб вираження актуального членування речення – це **порядок слів та інтонація** (місце розташування фразового наголосу).

Додатковими засобами актуального членування речення відзначаються **тема або рема**.

Посилює актуальне виділення теми **наявність постпозитивної частки** *ж*: *Тієї ж ночі / сніг пішов* (Н. Білоцерківець); або **обмежувально-препозитивних часток** *тільки, лише*: *Лиш де-не-де / прокинеться пташка* (М. Коцюбинський).

Виділенню реми сприяють **постпозитивні** або **препозитивні частки** *не, ні* та ін.: *Хлопець написав листа / не у Львів. У Львів написав листа / не хлопець. У Львів хлопець написав / не листа*.